

מרחבים

כתב עת אינטראקטיבי
למחשבה פסיכואנליטית

משחק-גוף ומשחק-שפה במבט פסיכואנליטי ופילוסופי

דיון לראיון מאת ורד בר-און עם פאקיר מוסאפר, תנועת הפרימיטיביים המודרניים¹
עירית קליינר-פז², פסיכולוגית קלינית

הראיון המרתק שמציגה ורד בר-און עם פקיר מוסאפר, בהמשך למאמרה³ מעלה את סוגיית הפגיעה העצמית בגוף, כמקרה בוחן לתופעות אנושיות אשר ניתן למקם אותן בתוך "משחקי שפה" שונים, ובהתאם לכך הן מקבלות משמעויות שאינן ניתנות לרדוקציה - כל אחת עומדת בפני עצמה, בתוך הקשר וצורת חיים משלה.

לכאורה, מוסאפר פקיר מציג בראיון עולם "סאדו-מזוכיסטי" של פעולות קשירה והצלפה, ניקוב הגוף ופרקטיקות שמביאות את הגוף למצבים קיצוניים. בשפה השגורה התמונות והפעילויות הללו יקבלו את הכינוי BDSM (קשירה-שליטה-סדיזם-מזוכיזם) ואכן גם המרואיינין משתמש בו. האם ניתן לכנות את מוספר וחבריו "סדו-מזוכיסטים"? ברצוני להציב לצד הראיון העוסק בפגיעה עצמית מבחירה, את המונח הפסיכולוגי השגור ולהישען על פרספקטיבה פילוסופית כדי לבחון את הקשר בינו לבין פעילותם של הפרימיטיביים המודרניים.

צמד מונחים אלו, שפרויד⁴ הצמיד יחדיו הפכו לא רק לקטגוריה פסיכופתולוגית אלא למונח בעל שכבות של משמעויות בתרבות, באמנות ובשיח החברתי. מאז פרויד צועדים

¹ מאמר זה לא היה נכתב ללא תרומתו הרבה של דר' דרור ינון, כמורה וכקורא מעמיק ומדויק.

² פסיכולוגית קלינית, דוקטורנטית במסלול פרשנות ופסיכואנליזה, אוניברסיטת בר אילן.

³ בר-און ו., פגיעה עצמית: בין משחק השפה הקליני למשחק השפה של הפרימיטיביים המודרניים. שיחות כ"ז (2) 2013.

⁴ פרויד, ז. מעבר לעקרון העונג ומסות אחרות, תרגום: חיים אייזק, תל אביב: דביר, 1920.

יחדיו שני סופרים אלה, הברון פון מאזוך⁵ והמרקיז דה-סאד⁶, אף על פי שחיברו כל אחד בזמנו טקסטים שונים המתארים תופעות שונות בעליל.

ההבדל בין סאדיזם, לתופעת המזוכיזם, נדון בהרחבה בכתיבתו של ז'יל דלז⁷, פילוסוף צרפתי שעסק לא מעט בפסיכואנליזה ופסיכיאטריה, בין היתר בכתיבתו המשותפת עם גואטרי. אסביר בקצרה את מונחי "ההבדל" ו"החזרה" אצל דלז ואת יישומם לפירוק המונח סאדו מזוכיזם, ואטען כי דרך פרספקטיבה זו ניתן להבין את דבריו של המרואיינ מוסאפר בתוך הקשר חדש.

בספריו של דלז הוא מנסח תפיסה מקורית של מושג ההבדל והחזרה (repetition) ובמסגרת זו הוא מפרק את הנטיה האנושית ליצור דיכוטומיות על בסיס של השלמה. הקטגוריות שדלז בוחר להדגים באמצעותן את תורתו הינו הצמד "סאדו-מזוכיזם" בהדגימו כי מדובר בשני אירועים שונים, בעלי הגיון, שפה והשלכות שונות לחלוטין ולא ניגודים משלימים.¹ פרויד הצמיד יחדיו שני מושגים אלו, סדיזם ומזוכיזם, על בסיס הגילוי של עקרון משותף והוא הצימוד של עונג עם כאב. מאז ועד היום המונח היכה שורש בתרבות ובפסיכולוגיה, כמין 'שני צדדים של אותו מטבע'. לרעיון של דלז כי סדיזם ומזוכיזם אינם צמד של ניגודים אלא פועלים על פי עקרון שונה, בהבדל שאינו ניתן לתרגום או צמצום, יש השלכות פסיכולוגיות וחברתיות חשובות בנוגע לסוגיית הפגיעה בגוף.

הבדל (difference) לפי דלז, הינו יסוד ראשוני מבחינה אונטולוגית, ואינו כפוף למושגים כלשהם. מונחים, תהליכי המשגה, ארגון וחלוקה לקטגוריות הינה פעולתה של תודעה אנושית שמגיעה מאוחר יותר ואילו הבדל וחזרה קיימים בעולם הרבה לפני שמגיע הסובייקט. הבדל וחזרה הינם עקרונות אונטולוגיים של ייצור, הם מייצרים הכל, כל מה שאנו מתנסים בו, ובכלל זה את הסובייקט עצמו. הריבוי העצום בטבע לא "נולד" מסודר ומחולק בקבוצות וקטגוריות (כמו "יונקים", "מאכלים" או "גזעים") אלא מבוסס על פעולה, על תנועה של היבדלות. ההבדל לפי דלז הוא פעילות שמתרחשת טרום הגדרה, זה

⁵ ליאופולד פון זאכר-מאזוך, ונוס בפרווה, הוצאת גוונים.

⁶ Sade, Marquis de, 1740-1814, Justine, Philosophy in the bedroom & other Writings,

⁷ Delleuze, G., Difference and Repetition, Cromwell Press UK, [1968] 2004

Delleuze, G., Sacher- Masoch, L. R. Von, Coldness and Cruelty & Venus in Furs, New York : Zone Books, 1989

אינו הבדל מאורגן של "זה לעומת זה" או "זה בניגוד לזה", ההבדל המקורי מדומה אצלו לברק המבדיל עצמו על רקע השמיים החשוכים.

אנו רגילים לחשוב בקטגוריות, האדם זקוק להן ומארגן את קיומו על פי קטגוריות כמו קבוצות, מינים, סוגים או צמדים – טוב/רע, גדול/קטן, מזיק/מועיל וכדומה. אבל כאמור, פעילות מארגנת זו שעושה הסובייקט האנושי היא משנית, ומגיעה מתוך התבונה ומתוך הצורך לארגן את העולם ולהימלט מההופעות הבלתי צפויות שמעוררות בהלה. דלז הוא חלק מהזרם הפילוסופי השואף להתנתק ממסורת חשיבה הגליאנית, ולפרק את החלוקה האוטומטית לצמדים בינאריים ומתנגד לטענה כי חלוקות אלו הן מהותיות לעולם. במלים פשוטות, לפי דלז העולם מורכב מאירועים, מופעים, שאין ביניהם זיקה פנימית או הכרחית (לוגית) ואילו האדם מתוך הצורך הפסיכולוגי לארגן מציאות ולחוש שליטה וסדר "מלביש" על האירועים את הסדרים שלו והחלוקות שהוא פיתח, באמצעות הדמיון, התבונה והשפה.

המחשבה הפסיכואנליטית במבט דלזיאני היא סטרוקטורליסטית במובהק, חובבת חלוקות וצמדים דיכוטומיים כמו טבע-תרבות, פאסיבי-אקטיבי או מבנים משולשים 'איד-אגו-סופר-אגו' 'אם-אב-תינוק'. הפסיכואנליזה כתורה מתחילת המאה העשרים היא בעלת אופי סטרוקטורליסטי השואף לתאר מיבנה בסיסי (מהותני) ונוטה לראות מיבנה זה כתמונת הטבע האנושי, ולא כפעולה מסדירה של התבונה שמפתחת תאוריות. ואכן הקומפלמנטריות, כלומר, הרעיון שסאדיזם הוא ניגודו או היפוכו המשלים של מזוכיזם, קיים באופן מובהק אצל פרויד⁸ "כידוע לכם קוראים אנו סאדיזם לסיפוק מיני שמקורו בכאבים, בהשפלה ובהתעללות הנגרמים למושא המין; כנגד זה חש המזוכיסט בצורך להיות הוא בעצמו המושא להתעללות."

בכתבים מאוחרים יותר, ובעיקר ב"מעבר לעקרון העונג" (1920) הוא קובע כי מזוכיזם יכול להיות ראשוני. ב"תרבות ללא נחת" פרויד⁹ מתאר את האגרסיה והסאדיזם כמה שהופך בהמשך למצפון (סופר-אגו) שהוא לא פחות מאשר האמצעי החברתי לרסן ולתעל את התוקפנות היצרית:

⁸ פרויד, ז. (1968 [1933]) חרדה וחיי יצר, בתוך: כתבי זיגמונד פרויד, כרך ה', הוצ' דביר, תל אביב. עמ' 262

⁹ פרויד, ז. (1968 [1930]), תרבות בלא נחת, בתוך: כתבי זיגמונד פרויד, כרך ה', הוצ' דביר, תל אביב. עמ' 165.

"אחת השאלות חשובה לנו יותר. מה האמצעים שהתרבות משתמשת בהם כדי לבלום את התוקפנות הנוגדת אותה, כדי לפרק את כוח ההיזק שבה, ואולי אף כדי לסלקה? כבר הכרנו מתודות אחדות כאלה, אך עוד לא אמרנו דבר על מתודה אחת, שכנראה היא החשובה ביותר. יכולים אנו ללמוד עליה מתוך עיקוב אחרי התפתחותו של היחיד. מה מתרחש בנפשו בשעה שעליו למחוק את כוח-ההיזק שבתשוקתו לתוקפנות? דבר מופלא מאד ואף שהוא גלוי כל כך לעין, לא הינו מנחשים את קיומו. תוקפנותו מופנמת, מוטלת כלפי פנים, אבל בעצם היא מוחזרת למקום שממנו היא באה - היא מכוונת כנגד האני של בעל התוקפנות עצמו".

אם כן, פרויד רואה את הסאדיזם והמזוכיזם כגלגולים של אותו יצר תוקפני, וההבדל ביניהם נוגע רק לכיוון הפעולה. "כי האני... כולל במקורו את כל רחשי היצר... אלא שהסדיזם הינו הוא יצר-ההרס המכוון כלפי חוץ... עתה עולה לפנינו חשיבותה של של האפשרות, שאין התוקפנות יכולה לבוא על סיפוקה בעולם החיצון... במקרה כזה היא תיסוג ותגדיל את שיעור ההרס העצמי השורר בפנים.¹⁰

בזרם יחסי-אובייקט, כהמשך להמשגה הפרוידיאנית, התפתחה תאורטיזציה אשר הדגישה את הנורמליות של סאדיזם ומזוכיזם כהיבטים מולדים בתינוק המתפתח שמלווים את הסובייקט לאורך התפתחותו ונדרשים להגיע לאיזון ואינטגרציה. קליין¹¹ הדגישה את חשיבות הדחף הסאדיסטי כנגזרת של הדחף לחקור (לחדור) את גוף האם. הסקרנות והיכולת לפעול וללמוד את העולם משולבת בפעולות אקטיביות של פירוק וחדירה ובכך נוצר הסבר נפרד, נורמטיבי, של 'סאדיזם התפתחותי' המובחן אצל קליין מהמופעים הפתולוגיים והפרברטים של סאדיזם כפי שפרויד ניסח אותו.

למרות כל האמור, ולמרות שניתן לראות כי הפסיכואנליזה הבחינה בהבדלים בין מופעי הסאדיזם והמזוכיזם, הסאדו-מזוכיזם כמונח משולב עדיין משמש לציון פנטזיה ופרקטיקה כמו מאמרה של ג'וזף¹², בו "סאדו מזוכיזם" מתאר פתולוגיה שמאופיינת בהרס עצמי

¹⁰ שם, עמ' 263

¹¹ Klein, M. *Love, Guilt and Reparation and other works*, London, Hogarth press, 1975.

¹² Joseph, B. *Addiction to Near-Death*. *Int. J. Psycho-Anal.*, 1982: 63:449-456.

המשמש גם בהעברה, כאמצעי לעורר ייאוש במטפלת ולרפות את ידיה כך שהיא תשתתף בפעולת ההרס.

סטיינר¹³ אף הוא מהזרם הנאו-קלייניאני, מתאר את הדינמיקה התוך-נפשית האופיינית לתפיסה הפסיכואנליטית של פרברסיה: חלקים נרקסיסטיים תוקפים את החלקים השפויים של הנפש, ודינמיקה זו מלווה לעתים קרובות בנופך מיני סאדו-מזוכיסטי. סטיינר משקף את התפיסה הפסיכואנליטית המקובלת כי דינמיקה כזו הינה הרסנית, ורק לאחר שהיא מעובדת בתוך יחסי העברה, יתאפשר 'חילוף' של החלקים הבריאים משליטתו של יצר התוקפנות ההרסני.

עקרון זה פותח אצל סטולר¹⁴ מחוקרי הפרברסיה המרכזיים בפסיכואנליזה, שגיבש תזה להתפתחות של פנטזיות ופרקטיקות "סוטות" כמנגנון שמתמיר יחסי אובייקט שליליים ומטעין אותו בארוטיקה ועונג. לפי סטולר, המרכיב המרכזי בהתפתחות של פרברסיה הינו התוקפנות, או המונח המועדף על סטולר: שנאה. פנטזיות והתנהגות סוטה כמו סאדיזם ומזוכיזם, מתפתחים כגלגול של יחסים תוקפניים או משפילים שספג הילד מדמויות משמעותיות והופנמו כמערכת של יחסי-אובייקט. הצמד "סאדו-מזוכיזם" קשורים בקשר של היפוך, המזוכיסט מחזיק בפנטזיות סאדיסטיות, עקב זעמו על אובייקט-האהבה המקורי (האם), וכהגנה על האובייקט האהוב, מתועלת אנרגיה הרסנית זו כלפי עצמו. במקרים אחרים היא מתועלת כלפי פטיש או טקסים ייחודיים. בכל מיקרה, כל הסטיות, החל מפנטזיות בלתי מזיקות ועד פעולות אלימות, כלפי עצמי והזולת, מקורן בשנאה ועוינות:

"Here, hostility in the perverted act is disguised, maintained secretly in the fantasies of what one is doing to one's partner." (Stoller, 1975. P. 58)

אם כן, יחסי אובייקט טראומטיים, תוקפניים ופוגעניים שהופנמו, הם הגרעין שממנו מתפתחות גרסאות של פרברסיה, שונות בעוצמתן ובטיבן. יחסי הכוח שסטולר מתייחס אליהם הינם יחסי סובייקט-אובייקט כלליים, בין אדם לאדם, ואין ההתייחסות ליחסי כוח ספציפיים יותר כמו יחסים בין מגדריים (תוקפנות גברית כלפי נשים) או יחסים בין-מעמדיים (יחסי עובדת-מעביד למשל).

¹³ Steiner, J. Perverse Relationships Between Parts of the Self: A Clinical Illustration. *Int. J. Psycho-Anal.*, 1982: 63:241-2.

¹⁴Stoller, R.J., (1975) *Perversion, The Erotic Form of Hatred*, Marsfield Library, London: Carnac Books.

דלז בוחר בדרך פרשנית שונה, הוא חוזר לקרוא ולחקור את הטקסטים המקוריים של סאד ומאוזן, וכך מגיע לטענה שאין הצדקה לצימוד של שני מושגים אלו כשני צדדים מנוגדים של אותו מטבע. לפי דלז, ניתוח טקסטואלי של כתיבתו של סאד חושפת עולם של יחסי חינוך ומשמוע, עולם שמקצין עד גיחוך את "חוק האב". מבחינה לשונית, "משחק השפה" של סאד הוא שפה של הטפה, דמונסטרציה וחינוך, והסאדיזם מתואר כתופעה בה המניע הוא ריסוק של כל חוק וסמכות: "הפסוק 'אהבת לרעך כמוך' הוא אשליה שאנו חייבים לדת ולא לטבע"¹⁵. סאדיזם מתמקד בממסד ומייתר את החוק, החוק מוחלף על ידי כוחנות אלימה כתזכורת לכך שכל מוסדות הכוח והסמכות הומצאו בידי בני אדם. בפעולתו, הסאדיזם הוא אמירה ביקורתית כנגד החוק וביזוי של כל החוקים שכונן כוח עליון. "מכל הבחינות, הסאדיזם מציג שלילה פעילה של האם ואינפלציה של האב, האב המצוי מעל החוקים."¹⁶

לעומת זאת, משחק השפה המאזוכי הינו שפה של חוזה, משא ומתן אינסופי ומענג על פרטי פרטים של "מה אעשה לך ומה תעשי לי" כשהמספר מפתה ומשכנע את האישה להתמסר למשחק. השפה המאזוכית, לפי דלז, היא בעלת אסתטיקה של מחזה או דרמה, היא עטופה בפרוות ואביזרים תאטרליים והסצנה מייצרת מתח מתוך השעיית הסיפוק והפורקן. גם אם יש בסצנה את זה שמכאיב וזו שמכאיבים לה, הבסיס לדרמה הינו מוסכם, הדדי, ובר חילוף.

גם בניתוח על פי הפרדיגמה האדיפלית דלז מראה את השוני שאיננו משלים: הפנטזמה הסאדית מאדירה את האב, ובמשולש הסוטה האם מחוסלת והבת נלקחת כשותפה לגילוי עריות. ואילו הפנטזמה המאזוכית מעלימה את האב, מבטלת את כוחו: "באמצעות החוזה מסלק המזוכיסט את סכנת האב... באמצעות החוזה מציע המזוכיסט את עצמו להכאה"¹⁷. ואכן, מבט מהיר בקליניקה ובאירועים בממשות מראה את עומק הבחנתו של דלז: ה'אחר' של הסאדיסט איננו המזוכיסטית, אלא הקרבן. ואילו השותפה של המזוכיסט היא מזוכיסטית, כשהתפקידים יכולים להתחלף והעונג מופק הן בתפקיד הקרבן והן בתפקיד הפועל. אצל 'הצמד' הסאדי, לא מדובר על עונג כלל. גם המכאיב איננו מתענג אלא פועל

¹⁵ סאד, המרקוז-דה (1999). ז'וסטין או יסוריה של המידה הטובה, הוצאת בבל.

¹⁶ דלז, ג'. הצגת זאכר מאוזן, תרגום: אריאלה אזולאי. מתוך: בנימיני, י. וצבעוני ע. (עורכים) עבד התענוגות אדון, על סאדיזם ומזוכיזם בפסיכואנליזה ובביקורת התרבות, רסלינג, ת"א 2002.

¹⁷ שם, עמ' 44

מתוך תאווה אנארכיסטית לחסל את החוק ועמו את הסובייקט, על ידי השמדתו הממשית או הסימבולית.

הניסיון הקליני מראה שהתנהגות סאדיסטית נמצא, למשל, אצל סוהר פסיכופט המתאכזר לאסירים או אצל מעביד המשתמש בכוחו להשפיל ולפגוע בעובדיו. כפי שטובעת ג' בנג'מין בספרה "כבלי האהבה" ביחסי כוח, ניצול והתעללות, מדובר על יחסים קומפלמנטריים של 'קרבן-תוקפן' בהם צד אחד עושה וצד שני "עושים לו"¹⁸. כמטפלת זוגית אציע ואומר כי 'בת הזוג' הקומפלמנטרית של הסאדיסט היא קרבן להתעללות או שבוי מעונה, ואילו 'בת הזוג' של המזוכיסט היא שותפה פעילה לפנטזיות ולמשחקי מין ולעתים קרובות היא אף לוקחת את התפקיד הפאלי (Dom). סאדיסט "אמיתי" אינו מחפש פרטנר החפץ לשתף עמו פעולה אלא פוגע מתוך מניעים אלימים ואכזריים בקרבנו. ואילו התנהגות מזוכיסטית מתרחשת לרוב בהסכמה, כמשחק, אצל פרטנרים השותפים לפנטזיה ופרקטיקה מינית זו. או כפי שדלז כותב¹⁹:

"They (sadists) wish to be certain their crimes cost tears; they would send away any girl who was to come here voluntarily. Neither would the masochist tolerate a truly sadistic torturer".

כתיבתו של דלז אינה נעצרת בהצגת הבדל תיאורטי, עומדת מאחוריה אמירה חברתית-פוליטית כנגד הרכיב הכוחני שיש במשטר ובחינוך הגרמני מבית המדרש הקנטיאני המאדיר את ה-Bildung היינו, מורשת החינוך הגרמנית המצדדת בבניית האופי ועיצוב ערכיו והתנהגותו של הילד על ידי הפעלת כוח סמכותי ומרסן. במבט פילוסופי, גישה חינוכית-תרבותית זו משקפת אתיקה קנטיאנית, שבה הציווי הוא להקריב אובייקט למען העיקרון הגדול יותר. לפי דלז והוגים אחרים, השיטה הסאדית אינה רחוקה מהאתיקה הקנטיאנית; אצל קאנט מקריבים את האובייקט למען העיקרון המוסרי הנעלה, ואילו בגרוטסקה הסאדית, מקריבים את הסובייקט, למען עקרון הכוח. גם פרויד, לפי דלז, לוקה במורשת זו, ובמיוחד הדבר ניכר בדיכטומיה הפסיכואנליטית המבדילה בין גבר שיש לו

¹⁸ Benjamin, J. (2004) Beyond Doer and Done To, Psychoanalytic Quarterly, 73: 5-46.

¹⁹ Delleuze, G., Sacher- Masoch, L. R. Von, Coldness and Cruelty & Venus in Furs, New York : Zone Books, 1989. P. 23

מוסריות גבוהה בשל הצורך ליתר-ריסון, לעומת האישה שרמתה המוסרית נמוכה יותר שכן בילדותה היא לא נדרשת לעוצמת ריסון-עצמי גבוהה. הדיה של מורשת ה Bildung נשמעים היטב בציטוט זה.

Bildung מתוך "סרט לבן"²⁰

לעומת זאת, המיניות המאזוכית, לפי דלז, הינה מיניות נשית, משוחררת מחוק האב שכן הפאלוס מופקד אצלה.

סאדיזם, מזוכיזם ופרימיטיביים מודרניים

לאחר שנפרשו ההבדלים שאינם ניגודים, בין המבנה הרעיוני של סאדיזם ומזוכיזם, ניתן לטעון שהראיון עם פקיר מוספר מהווה משחק שפה שלישי, שאינו ניתן לשיוך - לא לעולם הסאדי ולא המאזוכי. נימוק עיקרי לטענה זו אני מוצאת במקומו השולי של המרכיב הבינאישי בשיח הפרימיטיביים המודרניים.

בראיון עם מוספר, ניתן לזהות שיח סוליפסיסטי, יחידני, שמתקיים בין אדם לגופו, וסובב סביב כמיהה מטאפיסית להתעלות מעל כבלי הגוף ולצאת מקליפת עורו הממשי והסימבולי. בסדיזם כפי שהודגם, יש יחסי סובייקט-אובייקט, בין מתעלל-סובייקט לקרבנו. בשיח המזוכי, ניתן לדבר על קשר הדדי, על משחקיות שניתן אף להחליף בה תפקידים מאובייקט לסובייקט. לעומת זאת, בשיח הפרימיטיביים המודרניים, בנוגע לפרקטיקה המרכזית של הגוף, אין זולת, לא כאובייקט להתעללות או האדרה, ולא כסובייקט ליחסים הדדיים כלשהם.

זהו בראש ובראשונה טקסט של אנשים העוסקים בפולחן, באמצעות הגוף, למטרות שבינם לבין עצמם וללא מימד אינטרסובייקטיבי. הן הכתיבה הסאדית, והן הכתיבה המאזוכית, רוויות ביחסים בינאישיים. הסאדיסט שואף להכניע, לחסל, ולשלוט באובייקט שלו. ואילו המזוכיסט הוא סוג של "עורך-דין שובב" המתענג על פיתוי, שיכנוע ועריכת חוזים מפורטים עם שותפתוⁱⁱ.

²⁰ White Ribbon, Director: Michael Hanke, Germany, 2009

ניתן לעגן את השיח הייחודי של פרימיטיביים מודרניים בניתוח התרבותי שעורך בנימיני²¹ לסאדיזם ומזוכיזם. בנימיני כותב על טראומה קולקטיבית של האדנות הגברית של הדת, ורואה הן בסאד והן במאזוך כותבים חתרניים היוצאים כנגד מוסדות דתיים: "תרבויות אלו מכוננות באמצעות החוויה של טראומה נשלטת, המייצרת התענגות-כאב בנככי הקשר הסמכותני של האדון והעבד. כך, במרחב הדתי מתבטאת טראומה זו במפגש עם התביעה האלוהית אבהית-אדנותית, ואילו במרחב החילוני התבוני מדובר בטראומה שהאדם התבוני מייצר עבור עצמו כעבד-לעצמו בעזרת התבונה והמצפון (העל-אני הפרוידיאני כמקבילה פנימית לחוק החיצוני, האלוהי-אבהי) ... במסגרת החפיפה בין שתי הטרואומות ייצרו לעצמם סאד ומזוך את מה שניתן לכנות: הפארודיה הביקורתית – אצל סאד מוטלת הטרואומה חזרה על האחר (הקרוב, ע.פ.), ואילו אצל מזוך מושלכת הטרואומה העצמית פנימה ואף מועצמת."

מעניין להיווכח שהתיזה התרבותית הרואה את הפרקטיקות הסאדיסטיות והמזוכיסטיות בתור תגובה לירידת קרבן של הדתות, הקתולית והפרוטסטנטית, פוגשת באופן מעורר מחשבה את דבריו של מוספר: "אנחנו יכולים לחוות המון דברים, אך החוויה שלנו לרוב היא מוגבלת. יש לנו מוסדות ידע - מוסדות דתיים שאינם רוצים שנלמד. אם נלמד, אנחנו עלולים להיעשות מרדניים ולהפיל אותם".

אצל פקיר מוספר, חיתוך ועיצוב הגוף מהווה כלי פיזי ולא אמצעי סימבולי לחוות וללמוד דברים במדיום התחושות, שמוסדות דתיים מערביים חוסמים. אצל הנוצרים, הצלוב "עושה את העבודה" הגופנית עבור מאמיניו, וביהדות, בסיפור עקידת יצחק, הגוף הסמלי של האייל מועלה קרבן במקום הילד. "הדת הנוצרית הציגה את עצמה כזו המשתחררת מהבשר, מהגוף, דרך הארכיטיפ של הצליבה." (בנימיני) מוספר מחזיר את פרקטיקת השינוי של הגוף לפרט לשם תיקון וריפוי גופני-נפשי-רוחני: "אני יוצר פתח בגוף הפיזי שלך ודם ולימפה יצאו החוצה, יהיה שם פתח בו דברים אחרים יכולים להיכנס - רעים או טובים – אני גם פותח את הגוף הנפשי שלך." לעצמו, הואⁱⁱⁱ נועץ מסמרים בבשר ואולי מוותר בכך על התיווך של הצלוב ופוגש ישירות את רוח הקודש?

²¹ בנימיני, י. וצבעוני ע. (עורכים) עבד התענגות אדון, על סאדיזם ומזוכיזם בפסיכואנליזה ובביקורת התרבות, רסלינג, ת"א 2002. עמ' 57

ניתן לראות גם נקודת מפגש אחרת של משחק השפה הפרימיטיבי-מודרני עם השפה הטיפולית: מוספר מבקר את הפסיכולוגיה כמי שמחמיצה את המשמעות של פעולת חיתוך הגוף: "הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה עד כה ראו רק את כל ההתנהגויות הללו כמכלול הרסני. מעולם לא כיצירת". האם הוא יוצא כנגד מוסדות הפסיכיאטריה כמו שיצא נגד מוסדות הדת? לא בהכרח, כי בדבריו של מוספר ניתן לקרוא הצעה לשיטה טיפולית או להרחבת המנעד של שיטות הטיפול כך שיכללו את משחקי-הגוף "אם BODYPLAY עוזר לך למצוא את האני האמיתי שלך REAL SELF זה מעולה". אם כן, אצל מוספר החיתוך איננו הפתולוגיה אלא הריפוי, כשהוא נעשה נכון הוא יכול להיות פעולה תרפויטית, לזהות את מה שמשתוקק לצאת מהגוף או להיכנס אליו דרך הניקוב.

בכל מקרה, למרות הדמיון בפרקטיקת-הגוף של הסאדיסט, המזוכיסט והפרימיטיביים המודרניים, ניכר שיש בכל אחד מהשלושה 'כללי משחק' אחרים - לאו דווקא לפעולה אלא לשפה שבה מדברים עליהם. אופני השיח השונים מעניקים משמעות אחרת לגמרי לכל צורת החיים הזו; למשל, מוספר מבטל את הכאב ומחליפו בדבר אחר, נטול ערכים של טוב או רע: "המונח כאב הוא שלילי ומכיל דעה קדומה. משתמשים בו בתרבות המערבית לתחושות פיזיות עוצמתיות. אין דבר כזה כאב. ישנן רק תחושות פיזיות". נראה שמשחק השפה הפקירי לא עוסק בכאב ולא בהתענגות על שליטה או הכחדת הזולת, אלא במרחב רוחני-מטאפיסי של יציאה מגבולות העצמי, לא אל אחר אנושי (כפי שקורה במשחק המזוכיסטי) אלא אל חוויות טרנסצנדנטליות.

דיון וסיכום

ההפרדה שדלז מציע כנגד הצימוד סאדו-מזוכיזם תורמת להבנה כי פרקטיקות דומות אינן משתייכות בהכרח לעולמות מושגיים דומים. הדגש שלו על הבדל שאיננו דיכוטומי מתכתב עם התפיסה הויטגנשטיינית של "משחקי שפה" המתקיימים בתוך מרחבי חיים שלמים, שיש בהם פעילות ושימוש בעלי משמעויות השייכות להם. תפיסת הבדל זו תואמת את התמונה המשתקפת מדבריו של מוספר פקיר אשר אינו קושר כלל את פעילות עיצוב הגוף עם כאב או עם פגיעה בעצמי או באחרים. צליפת השוט או ניקוב הבשר מקבלים את המובן שלהם מההקשר הרחב של תרבות ייחודית זו, השואבת את מובנה מדתות ותרבויות המזרח בעיקר.

הבדל מעניין הוא היעדר כל רמיזה לזיקה רגשית-דחפית כלשהי בין שניים, אלא רק יחסים של מורה/מטפל/שאמאן המשמש כלי לסיוע לקהלו. מרתק לראות כיצד בשיח כה "אלים" לכאורה, אין אצל מוספר זיקה תוקפנית, ולא ליבידינלית שהם כה דומיננטיים בשיח הסאדיסטי והמזוכיסטי. למעשה, ניתן לקרוא את הראיון כשיח בעל אופי נזירי, של תשוקה להתעלות מעל מגבלות הגוף והבשר.

נראה שמדובר אכן בשלוש קטגוריות אשר מקיימות ביניהן "דמיון משפחתי" בשל העיסוק בגוף, אולם אינן ניתנות לרדוקציה אחת לתוך האחרת. אלו תופעות שונות, לא רק בתיאור המילולי שלהן אלא גם בחוויה של הסובייקט המשתתף בהן ובמשמעויות הפסיכולוגיות והתרבותיות שמוענקת להן.

הראיון ועבודת המחקר של בר-און מראים באופן בהיר כי מדובר ב"משחקי שפה" שונים, המתקיימים בסביבת חיים עם חוקי משחק שונים, אך גם נקודות הממשק ביניהם מסקרנות ומאירות עיניים.

ניסן תשע"ג / מרץ 2013